

SPORT MATNLARINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Jozilov Jamshid

Samarqand davlat chet tillar instituti tayanch doktoranti

jamshidjozilov1998@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada sport matnlarining lingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Sportga oid matnlar – xabar, maqola, sharh va intervyular o'ziga xos uslubiy, leksik va grammatik xususiyatlarga ega bo'lib, ularda emotsional-ekspressiv vositalar, terminologiya va metaforalarning qo'llanilishi kuzatiladi. Tadqiqot davomida sport diskursining kommunikativ maqsadlari, auditoriyaga ta'sir ko'rsatish usullari va til vositalarining funksional roli yoritilgan. Maqola sport jurnalistikasi tilini o'rganish, tarjima qilish hamda lingvodidaktik maqsadlarda foydalanish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sport lingvistikasi, sport terminologiyasi, sport matnlari, kommunikativ xususiyatlar, sport sharhlari.

Sport inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, u nafaqat jismoniy mashqlar, balki til va kommunikatsiya vositasida ham o'z ifodasini topadi. Sport matnlari esa sportga oid axborotni yetkazish, musobaqalar jarayonini yoritish va sportchilar hamda tomoshabinlar o'rtasidagi muloqotni ta'minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada sport matnlarining lingvistik xususiyatlari fonetik, leksik, grammatik va stilistik jihatdan tahlil qilinadi.

Sport matnlari o'zining funksional yo'nalishi bo'yicha informativ va ekspressiv xususiyatga ega bo'lib, quyidagi shakllarda uchraydi:

1. *Axborot (informativ) sport matnlari.* Bu turdagi matnlar sport haqidagi aniq va ishonchli ma'lumotlarni yetkazishga xizmat qiladi. Ularning asosiy xususiyati – obyektivlik va faktlarga asoslanganligidir. *Yangiliklar* – sport musobaqalari, natijalar, sportchilar muvaffaqiyati va muhim voqealar haqida qisqa va aniq axborot beruvchi matnlar. *Tahliliy maqolalar* – sport turlarini, o'yin strategiyalarini, sportchilarning tayyorgarlik jarayonlarini chuqur tahlil qiluvchi matnlar. *Intervyular* – mashhur sportchilar, murabbiylar yoki mutaxassislarning fikrlari va tajribalarini yorituvchi matnlar. *Statistik ma'lumotlar* – chempionatlar, jamoalar va individual sportchilar to'g'risidagi raqamli axborotlar.

2. *Ekspressiv sport matnlari.* Bu turdagi matnlar sportning emotsional jihatlarini aks ettiradi. Ularning asosiy xususiyati – ta'sirchanlik va hissiyot uyg'otishidir. *Reportajlar* – sport musobaqalarining jonli tasviri, dramatik voqealar va qiziqarli

lahzalarni o'z ichiga olgan matnlar. *Badiiy-publitsistik maqolalar* – sportchilar hayoti, ularning qiyinchiliklari va yutuqlari haqida badiiy uslubda yozilgan matnlar. *Reklama va motivatsion matnlar* – sport mahsulotlari, tadbirlar yoki sog'lom turmush tarzini targ'ib qiluvchi ta'sirchan matnlar. [3, 30]

Sport matnlari turli ommaviy axborot vositalarida (gazeta, jurnal, internet, televideniye) uchrab, sportga bo'lgan qiziqishni oshirish, muxlislarni xabardor qilish va ularni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Sport matnlari fonetik jihatdan emotsionallik, dinamiklik va ta'sirchanlik bilan ajralib turadi. Ular tinglovchi yoki o'quvchiga tez va aniq ta'sir ko'rsatishi uchun o'ziga xos tovush tizimiga ega bo'ladi. Quyida sport matnlarining asosiy fonetik xususiyatlari keltirilgan:

1. *Emotsional ohang va intonatsiya*. Sport matnlari, ayniqsa, reportaj va sharhlarda hissiyot uyg'otish uchun kuchli intonatsiya va ohang bilan taqdim etiladi. G'alaba yoki muhim lahzalarni ifodalash uchun ohang keskin ko'tariladi (masalan, "GOOOOOL!"). Hayajonli yoki dramatik holatlarda ohang pasayishi yoki to'xtalishlar orqali tasvir kuchaytiriladi.

2. *Takrorlash va urg'u*. Muhim sport momentlarini ta'kidlash uchun takroriy so'zlar yoki tovushlar ishlatiladi (masalan, "Bu ajoyib, ajoyib o'yin!"). Muhim so'zlarga urg'u berish orqali tinglovchiga asosiy fikr yetkaziladi.

3. *Onomatopeya (tovushga taqlid)*. Sport matnlarida harakat va tovushni aniqroq ifodalash uchun onomatopeyalar qo'llanadi, masalan: "Bam!" (zarba berish) "Shuu!" (tezlik) "Paqq!" (to'p urilishi)

4. *Qisqa va tezkor gaplar*. Sport matnlari, ayniqsa, sharhlar, qisqa va dinamik jumalardan iborat bo'ladi, bu esa jarayonni tez tushunishga yordam beradi. Misol: "To'p oldinga uzatildi. Unga yetib oldi! Zarba! Va goool!"

5. *So'zlarning ritmik ishlatilishi*. Sharhlovchilar nutqida va matnlarda ritmiklik mavjud bo'lib, bu tinglovchilarga sport jarayonlarini yaxshiroq his qilishga yordam beradi. Masalan, musobaqa davomida so'zlarning muayyan sur'atda ketma-ket aytilishi dramatik ta'sirni oshiradi. [1, 50]

Sport matnlari o'ziga xos lug'at boyligiga ega bo'lib, ularda turli xil sport terminlari, emotsional ifodalar va jonli tasvirlash vositalari qo'llanadi. Quyida sport matnlarining asosiy leksik xususiyatlari keltirilgan:

1. *Sport terminologiyasi*. Sport matnlarida muayyan sport turlariga oid maxsus terminlar keng qo'llanadi. Bu terminlar har bir sport turining o'ziga xos qoidalari va jarayonlarini aniq ifodalash uchun xizmat qiladi. *Futbol*: ofsayd, penalti, dribling, hujum, darvozabon, to'p uzatish. *Boks*: nokaut, texnik nokaut, raund, jab, xuk,

aperkot. *Basketbol*: slam-dank, ribaund, uch ochkolik, blok-shot. *Yengil atletika*: sprint, marafon, start, finish, rekord

2. *Emotsional va ekspressiv so'zlar*. Sport matnlari ko'pincha hissiyot uyg'otadigan so'z va iboralar bilan boyitiladi. Hayajon, shiddat va dramatik lahzalarni tasvirlash: "Favqulodda o'yin!", "Ajoyib g'alaba!", "Bu qanday mo'jiza?!" Sportchilarning kuchini, tezligini yoki strategiyasini ta'kidlash: "Yashin tezligida harakat!", "Maftunkor texnika!", "Mukammal zarba!"

3. *Professional jargon va metaforik iboralar*. Sport matnlarida sportchilarning harakatlarini yoki o'yinning muhim jihatlarini jonli tasvirlash uchun metaforalar ishlatiladi. *Futbolda*: "Himoyani yorib o'tdi", "To'pni maydonga yo'lladi", "Maydonning qiroli" *Boksda*: "Qattiq zarba berdi", "Raqibini qutiga tiqdi" *Yengil atletikada*: "Raketa tezligida yugurdi", "Marra chizig'ini yorib o'tdi" [5, 29]

4. *Qisqartmalar va abbreviaturalarning ishlatilishi*. Ko'plab sport matnlarida vaqtni tejash va qulaylik uchun qisqartmalar qo'llanadi. *FIFA* (Fédération Internationale de Football Association). *NBA* (National Basketball Association). *UFC* (Ultimate Fighting Championship). *ATP* (Association of Tennis Professionals)

5. *Rasmiy va norasmiy uslubning uyg'unligi*. *Rasmiy uslub*: Rasmiy xabarlar, musobaqa natijalari va tahliliy maqolalar ilmiy-texnik uslubga yaqin bo'lib, aniq va ob'yektiv ma'lumotlarni taqdim etadi. Masalan: "O'zbekiston terma jamoasi Osiyo chempionatining yarim finaliga chiqdi." [2, 45]

Norasmiy uslub: Sport sharhlari, reportajlar va intervyular jonli va xalqona ifodalar bilan boyitilgan bo'ladi. Masalan: "Jamoa ajoyib o'yin ko'rsatdi, raqiblariga hech qanday imkoniyat qoldirmadi!" Sport matnlari o'zining leksik xususiyatlari bilan boshqa matn turlaridan ajralib turadi. Unda sport terminlari, emotsional va ekspressiv so'zlar, metaforalar, qisqartmalar, taqlidiy so'zlar va uslubiy uyg'unlik katta rol o'ynaydi. Bu xususiyatlar sport matnlarini dinamik, ta'sirchan va o'quvchilar uchun qiziqarli qiladi.

1. *Fe'lining keng qo'llanilishi*. Sport matnlarida fe'llar muhim rol o'ynaydi, chunki ular harakat, tezlik va dinamikani ifodalaydi. *Hozirgi zamon fe'llari* (ko'proq sharhlarda ishlatiladi): "Hujumchi to'pni olib yurmoqda, raqibni aldab o'tdi, darvozaga zarba beradi – va goool!" *O'tgan zamon fe'llari* (musobaqa natijalarini yoritishda): "Jamoa kecha 2:1 hisobida g'alaba qozondi." *Buyruq fe'llari* (motivatsion va emotsional ta'sir uchun): "Hujum qiling!", "Himoyani mustahkamlang!", "Yana bir gol uring!"

2. *Qisqa va sodda gaplarning ustunligi*. Sport matnlarida tezkor axborot uzatish muhim bo'lgani uchun gaplar odatda qisqa va sodda bo'ladi. "Hujum. To'p uzatildi. Zarba. Gol!" "Sportchilar maydonga chiqdi. Uchrashuv boshlandi. Jamoalar bir-birini

sinamoqda.” Lekin, tahliliy maqolalar va sharhlarda murakkab gaplar ham uchraydi: “Jamoada dastlabki daqiqalarda bosimni oshirdi, ammo raqib himoyasi mustahkam bo‘lib qoldi.”

3. *Undov gaplarning keng ishlatilishi.* Sport matnlarida, ayniqsa, sharhlarda undov gaplar ko‘p uchraydi, chunki ular emotsionallikni oshiradi. “Ajoyib zarba!”, “Bu fantastika!”, “Nima bo‘lyapti?!”

4. *Dialog va to‘g‘ridan-to‘g‘ri nutq.* Intervyular va reportajlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri nutq ishlatiladi. Murabbiy shunday dedi: “Jamoamiz ajoyib o‘yin ko‘rsatdi va biz g‘alabaga haqlimiz!” Futbolchi aytdi: “Bugun maydonda bor kuchimiz bilan harakat qildik.”

5. *Sinonimik fe‘llar va dinamik tasvirlar.* Sport matnlarida harakatni ta’sirchanroq ifodalash uchun sinonimik fe‘llar ko‘p ishlatiladi: *To‘p bilan harakat qilish:* “yugurdi”, “olib yurdi”, “o‘tkazdi”, “tezlikni oshirdi” *Hujum qilish:* “hujum qildi”, “zarba berdi”, “yubordi”, “to‘pni urdi” *Himoya qilish:* “to‘sdi”, “oldini oldi”, “blok qildi”

6. *Passiv va aktiv gaplarning kombinatsiyasi.* Sport matnlarida ko‘proq aktiv gaplar ishlatiladi, chunki ular jonli va ta’sirchan bo‘ladi: “Jamoada kuchli o‘yin ko‘rsatdi.” “Hujumchi to‘pni darvozaga joyladi.” Lekin rasmiy hisob va hisobotlarda passiv gaplar ham uchraydi: “G‘olib jamoada finalga yo‘llanma oldi.” “O‘yin natijasi e‘lon qilindi.”

7. *Sonlarning ko‘p ishlatilishi.* Sport matnlarida aniq statistik ma’lumot berish uchun sonlar keng ishlatiladi. “O‘yin 3:2 hisobida yakunlandi.” “Sportchi 9,58 soniyada 100 metrni bosib o‘tdi.” “Jamoada ketma-ket 5 ta o‘yinda mag‘lub bo‘lmadi.”

Sport matnlari o‘ziga xos uslubiy xususiyatlarga ega bo‘lib, ular asosan sport bilan bog‘liq jarayonlarni aniq, qiziqarli va ta’sirchan shaklda yetkazish uchun xizmat qiladi. Ushbu matnlarning stilistik xususiyatlari quyidagi jihatlarida namoyon bo‘ladi:

1. *Funksional uslublarning uyg‘unligi.* Sport matnlari bir nechta uslub elementlarini o‘z ichiga olishi mumkin: *Ilmiy uslub* – sport tahlillari va statistik ma’lumotlar keltirilgan maqolalarda ishlatiladi. Masalan: “Fiziologik tadqiqotlarga ko‘ra, professional yuguruvchilarning maksimal yurak urish tezligi 200 bpm (beats per minute) atrofida bo‘ladi.” *Rasmiy-uslubiy nutq* – rasmiy xabarlar va sport tadbirlarining rasmiy hujjatlarida qo‘llanadi. Masalan: “FIFA qaroriga ko‘ra, 2026-yilgi Jahon chempionati 48 jamoada ishtirokida o‘tkaziladi.” *Publitsistik uslub* – sport yangiliklari, maqolalar va sharhlarda keng qo‘llanadi. Masalan: “Bugungi o‘yinda haqiqiy futbol jangi guvohi bo‘ldik!” *Badiiy uslub* – sportga oid esse, hikoya yoki badiiy maqolalarda uchraydi. Masalan: “U maydonga chiqqan zahoti jamoaga umid bag‘ishlay boshladi. Har bir harakati san‘atga o‘xshardi.”

2. *Dinamiklik va tezkor uslub.* Sport matnlari, ayniqsa, sharh va reportajlar, dinamik bo'lishi kerak. Bu quyidagicha ta'minlanadi: *Qisqa gaplar va tezkor nutq:* "Pas oldinga! Zarba! Gool!" *Hodisalar ketma-ketligini aniq yetkazish:* "O'yin boshlandi. Jamoalar maydonga tushdi. Hujum! Gol!" *Jonli tasvirlash:* "Hujumchi tezlik bilan oldinga intildi, raqiblarini chiroyli aldab o'tdi va zarba berdi!"

3. *Metafora va iboralarning ko'pligi.* Sport matnlarida tasviriy ifodalar va metaforalar keng uchraydi, chunki ular o'yinning hissiyotini kuchaytiradi. "Jamoalar bugun maydonda ajdaho kabi harakat qildi." "Bu zarba himoyani yorib o'tdi!" "Chempionlik sari katta qadam tashlandi."

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aznabakiev A.X. Sportivnyy diskurs: lingvisticheskiy analiz. – Moskva: Nauka, 2018.
2. Boltayev A. O'zbek tilida sport terminologiyasining shakllanishi va rivojlanishi // Filologiya masalalari, 2020, №3, – B. 45–52.
3. G'ulomova N. Sport matnlarining lingvistik xususiyatlari // O'zbek tili va adabiyoti, 2021, №2, – B. 30–38.
4. Crystal D. Language and Sport. – Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
5. Kuznetsov V. Sports Journalism and Language Features. – London: Routledge, 2020.
6. Saidova M. Sport terminlarining o'zbek tilidagi tarjima muammolari // O'zbek tilshunosligi muammolari, 2019, №4, – B. 20–28.
7. Ferguson C. Sport and Language: A Sociolinguistic Perspective. – Oxford: Oxford University Press, 2017.
8. Xudoyberdiyev B. Matbuot tilida sport terminlarining qo'llanilishi. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2022.
9. Yusupov A. Sport sharhlari tilining o'ziga xosligi // O'zbek tili va adabiyoti, 2021, №1, – B. 14–21.
10. Wodak R. Discourse Studies in Sports Journalism. – New York: Palgrave Macmillan, 2021.
11. Азнабакиев А.Х. Спортивный дискурс: лингвистический анализ. – Москва: Наука, 2018.
12. Яхшиев, А. А. (2010). Синтактико-текстовая экспрессия как лингвистическая категория (на материале немецкого языка). Вестник Челябинского государственного университета, (29), 174-176.